

РОДИТЕЉСКИ НАДЗОР И ПОНАШАЊЕ КОЈИМ СЕ КРШЕ ПРАВИЛА КОД СРЕДЊОШКОЛАЦА*

Марина Ковачевић-Лепојевић**

Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију,
Универзитет у Београду, Србија

Анстракт. Родитељски надзор препознаје се као један од најутицајнијих породичних фактора који се доводи у везу са понашањем којим се крше правила. Циљ истраживања представља утврђивање повезаности родитељског надзора и његових кључних компонената (знање родитеља, самоизвештавање адолесцената, распитивање родитеља о томе где, са ким и на који начин адолесценти проводе своје слободно време и родитељска контрола) са понашањем којим се крше правила. Посебно ће бити испитан допринос пола, узраста и компонената родитељског надзора у предвиђању понашања којим се крше правила. Узорак је чинило 507 београдских средњошколаца узраста од 15 до 18 година. Подаци о понашањима којима се крше правила прикупљени су путем ASEBA YSR/11-18, а о родитељском надзору путем *Parental monitoring scale*. Најважнији закључци су: најснажније негативне везе са понашањем којим се крше правила показују знање родитеља и самоизвештавање адолесцената; најзначајнији извор знања родитеља представља самоизвештавање адолесцената; предикторске варијабле родитељског надзора, пола и узраста објашњавају 31,4% варијансе понашања којим се крше правила; родитељска контрола и узраст се за разлику од осталих варијабли нису показали као статистички значајни предиктори понашања којим се крше правила. Квалитет родитељског надзора претежно је заснован на самоизвештавању адолесцената као главног извора знања родитеља, што упућује на важност међусобних односа родитеља и деце. С тим у вези, програме превенције понашања којим се крше правила треба оријентисати на унапређивање односа родитељ–дете, уместо на стратегије контроле и супервизије.

Кључне речи: родитељски надзор, понашања којима се крше правила, екстернализовани проблеми, самоизвештавање, адолесценција.

* *Напомена.* Чланак представља резултат рада на пројекту *Социјална партиципација особа са интелектуалном ометеношћу* (ев. бр. 179017) чију реализацију финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

** E-mail: marina.lepojevic@gmail.com

УВОД

Подела проблема на оне који се односе на личност и оне који се односе на понашање датира још из прве половине 20. века. Истраживачке студије су подржале класификацију антисоцијалног понашања која подразумева, са једне стране, расправљање са другима, туче, нападе беса као део откривених понашања и крађе, бежање из школе и подметање пожара као део прикривених понашања са друге стране (Loeber & Shmaling, 1985). Фрик је са сарадницима урадио метаанализу у коју су биле укључене 44 студије са 60 факторских анализа и преко 28 хиљада деце и адолесцената, при чему је као резултат, поред већ препознате прикривене и откривене димензије проблема понашања, откривена и деструктивна и недеструктивна димензија (Frick *et al.*, 1993).

У склопу Ахембаховог система емпиријски базиране процене, понашања којима се крше правила заједно са агресивним понашањем чине екстернализоване проблеме (Achenbach & Rescorla, 2001). Гледано по појединачним симптомима, понашање којим се крше правила обухвата: лагање, варање, крађе, дружење са проблематичним друштвом, бежање од куће и из школе, подметање пожара, вандализам, злоупотребу психоактивних супстанци и друго (Achenbach & Rescorla, 2001). Уз уважавање тенденције да се удружено појављују, уочене су значајне разлике у развојним трајекторијама, етиологији и прогнози код адолесцената са трајекторијом понашања којим се крше правила и трајекторијом агресивног понашања (Burt, 2012; Tremblay, 2010). При проучавању понашања којим се крше правила, учесталост испољавања се сматра једним од кључних индикатора. Међутим, питање тежине проблема захтева посебну пажњу (Burt, 2012). На пример, блажи облици понашања којим се крше правила су у општој популацији много заступљенији него они тежи (Frick, 2012). Узраст код понашања којим се крше правила разматра се у контексту утврђивања разлика у испољавању симптома у односу на нормативну популацију. Према томе, испољавање одређеног облика понашања којим се крше правила, на пример, крађа од укућана или од других сматра се много озбиљнијом у адолесценцији него у детињству. Може се уочити да се у извесном смислу понашања којима се крше правила, попут лагања, могу сматрати мање или више делом нормативног развоја (Burt, 2012). Истраживачки налази указују на то: да се први симптоми понашања којим се крше правила јављају претежно у касном детињству, раној или средњој адолесценцији; да најчешће нису праћена импулсивним понашањем, хиперактивношћу и проблемима пажње; да га девојчице учесталије испољавају него агресивно понашање; да се најчешће испољавају у друштву вршњака и друго (Loeber, 1988а, према: Loeber, 1990: 22–23). Иако су понашања којима се крше правила заступљенија код адолесцената мушког пола, разлике међу половима су уочљивије при испоља-

вању агресивног понашања јер га дечаци чешће врше, него понашања којим се крше правила где су оне незнатне (Abad, Forns & Gómez, 2002; Maughan, Pickles, Rowe, Costello & Angold, 2000). Посматрано према појединачним понашањима, статусни преступи и конфликти са ауторитетом се сматрају типичнијим за девојчице, него за дечаке (Maughan *et al.*, 2000). У развојној студији у којој су посматране полне и узрасне разлике у испољавању понашања којим се крше правила, утврђено је да оно расте од 11 до 14 године код оба пола, с тим што је учесталије код дечака, код којих бележи стабилност до 16 године, док код девојчица наставља благо да расте (Abad, Forns & Gómez, 2002).

Уз уважавање тумачења родитељског надзора као родитељског поступања (Dishion & McMahon, 1998) и родитељског надзора као процеса (Hayes, Hudson & Matthews, 2003), у раду се пошло од концептуализације родитељског надзора као знања родитеља о кретањима, активностима и пријатељима детета (Stattin & Kerr, 2000; Kerr & Stattin, 2000). У овом контексту, родитељски надзор представља знање родитеља о активностима деце и адолесцената ван куће које делимично зависи од напора родитеља (распитивање родитеља и родитељска контрола) да открију где и на који начин њихова деца проводе слободно време, а делимично од воље деце да им то спонтано саопштавају (самоизвештавање детета) (Stattin & Kerr, 2000: 1081). Распитивање родитеља претпоставља иницирање разговора о кретањима и пријатељима деце, разговор са њиховим пријатељима, родитељима њихових пријатеља и друго. Родитељска контрола подразумева успостављање мреже правила која су деца дужна поштовати, укључивање родитеља у планирање слободног времена и друго. Самоизвештавање детета представља извор информација које нам пружају деца, односно њихово спонтано саопштавање родитељима о томе како је било у школи, приликом излазака или на неким другим местима на којима деца проводе слободно време (Stattin & Kerr, 2000; Kerr & Stattin, 2000). Резултати истраживања су показали да постоји повезаност између распитивања родитеља и родитељске контроле са једне стране и знања родитеља о кретањима, активностима и пријатељима адолесцената са друге стране, али не у довољној мери да се стави знак једнакости између знања родитеља и родитељске активности. Самоизвештавање детета је према резултатима истраживања у најчвршћој вези са знањем родитеља о кретањима, пријатељима и активностима детета (Stattin & Kerr, 2000; Kerr & Stattin, 2000).

Након укључивања варијабли које упућују на екстернализоване проблеме, потврђује се примат самоизвештавања детета у односу на распитивање родитеља и родитељску контролу (Stattin & Kerr, 2000; Kerr & Stattin, 2000). Самоизвештавање детета не само да представља најснажнији извор знања родитеља, већ је и предиктор понашања којим се крше правила (Kerr & Stattin, 2000). Према резултатима петогодишње лонгитудиналне студије која је рађена на узорку од 426

ученика деветог разреда оба пола, уочен је ефекат опадања знања родитеља код успостављања делинквентног понашања, при чему упоредо долази до погоршања односа родитељ–дете (Laird, Pettit, Dodge & Bates, 2003). Налази су потврђени у двогодишњој лонгитудиналној студији спроведеној на популацији од 938 ученика седмог и осмог разреда оба пола и њихових родитеља (Kerr, Stattin & Burk, 2010). Резултати истраживања указују да са појавом екстернализованих проблема долази до опадања родитељског надзора, делом услед негативног утицаја екстернализованих проблема на однос родитељ–дете, а делом услед слабљења уверења адолесцената да родитељи треба да имају знање о њиховим кретањима, пријатељима и активностима (Laird & Marrero, 2010). Иако према извештавању адолесцената већа родитељска контрола доприноси смањењу кршења правила, према извештајима родитеља то није случај. Распитивање родитеља је и према извештавању родитеља и адолесцената било позитивно повезано са понашањем којим се крше правила (Stattin & Kerr, 2000; Kerr, Stattin & Burk, 2010). Међутим, податак о неслагању процене повезаности родитељске контроле и понашања којим се крше правила и позитивна повезаност понашања којим се крше правила са распитивањем родитеља могу бити објашњени интензивним ангажовањем родитеља након што је већ дошло до уочавања проблема. Аутори наслућују да то може бити извеснији сценарио од ситуације када се деца последично укључе у понашања којим се крше правила услед рестрикција у виду „забрањеног воћа” (Kirwil, 2009). Лонгитудинална двогодишња студија је показала, на узорку од 289 холандских адолесцената и њихових родитеља из двородитељских породица, да је самоизвештавање адолесцената, за разлику од распитивања родитеља и родитељске контроле, негативно предиктивно за делинквенцију, док су примећене и повратне везе делинквенције са смањеним самоизвештавањем (Keijsers, Branje, Wandervalk & Meeus, 2010). Адолесценти тако избегавају да извештавају родитеље о својим активностима страхујући од критике, те пропуштају прилику да им се пружи евентуална подршка у превазилажењу актуелних проблема (Keijsers *et al.*, 2010; Kerr, Stattin & Trost, 1999).

Циљ истраживања представља утврђивање повезаности родитељског надзора и његових кључних компонената (знање родитеља, самоизвештавање адолесцената, распитивање родитеља о томе где, са ким и на који начин адолесценти проводе своје слободно време и родитељска контрола) са понашањем којим се крше правила. Посебно ће бити испитан допринос пола, узраста и компонената родитељског надзора у предвиђању понашања којим се крше правила.

МЕТОД

Време и место. Истраживање је реализовано током другог полугодишта школске 2013/14. године. Случајним избором једног одељења из сваког разреда (од првог до четвртог) из шест београдских средњих школа одабрани су учесници истраживања. У истраживање су биле укључене три гимназије (Шеста београдска гимназија, Гимназија „Свети Сава” и Земунска гимназија) и три стручне школе (Фармацеутско-физиотерапеутска школа, Средња техничка ПТТ школа и Друга економска школа).

Узорак. Узорак чини 507 ученика узраста од петнаест до осамнаест година, оба пола. Просечан узраст ученика је 16,69 (СД=1,119). Узорак је уједначен према узрасту, полу, разреду и типу школе (гимназије и стручне школе).

Извори и инструменти. За процену понашања којим се крше правила коришћена је Скала понашања којим се крше правила (*Rule-Breaking Behavior*) Ахенбаховог упитника за младе (*Youth Self-Report – YSR*) (Achenbach & Rescorla, 2001). Ахенбахов Упитник за младе је део инструментаријума за процену емоционалних, социјалних и бихејвиоралних проблема деце и омладине „Ахенбахов систем емпиријски базиране процене” (*Achenbach System of Empirically Based Assessment – ASEBA*). Упитник је нормиран за узраст од 11 до 18 година. Скала понашања којим се крше правила садржи шеснаест ајтема, на пример, „Пијем алкохол без одобрења родитеља” или „Лажем и варам друге.” Скале су тростепене Ликертовог типа, а испитаници одговарају бирајући један од понуђених одговора од 0 – нетачно, преко 1 – делимично тачно и 3 – тачно. Укупан скор на Скали понашања којим се крше правила добија се сабирањем одговора, а виши скорови подразумевају већу заступљеност понашања којим се крше правила. Коефицијенти Кромбах алфе за Скалу понашања којим се крше правила ($\alpha=0,82$), према резултатима овог истраживања, одражавају добру унутрашњу конзистенцију и у складу су са налазима других истраживача. На пример, на узорку од седамсто двадесет троје деце узраста од једанаест до осамнаест година утврђене су вредности коефицијената од 0,81 за Скалу понашање којим се крше правила (Achenbach & Rescorla, 2001).

За процену родитељског надзора коришћена је Скала родитељског надзора (*Parental monitoring*) (Kerr & Stattin, 2000; Stattin & Kerr, 2000). Скала родитељског надзора се задаје деци која процењују надзор својих родитеља над њима. Састоји се из четири подскеле под називом: Знање родитеља (*Parents’ Knowledge*), Самоизвештавање детета (*Child Disclosure*), Распитивање родитеља (*Parental Solicitation*) и Родитељска контрола (*Parental Control*). Девет ајтема на подскали Родитељско знање мере информисаност родитеља о активностима, кретањима и о пријатељима детета. На пример, „Да ли твоји родитељи знају како проводиш слободно време?” Пет ајтема на подскали Самоизвештавање детета мере

спонтано извештавање детета о сопственим активностима, свом кретању и својим пријатељима. На пример, „Да ли причаш родитељима о својим друговима/другарицама? (нпр. шта твоји другови/другарице мисле и осећају о различитим стварима)”. Пет питања на подскали Распитивање родитеља мере родитељске вештине подстицања адолесцената на саопштавање о сопственим активностима, кретањима и пријатељима ван породице. На пример, „Колико често су те у претходних месец дана твоји родитељи питали како си провео/ла слободно време?” Шест ајтема подскеале Родитељска контрола мере поступке којима су родитељи контролисали слободно време детета. На пример, „Да ли мораш да питаш родитеље за дозволу да изађеш у ноћни излазак преко викенда?” Скала родитељског надзора је петостепена Ликертовог типа, при чему испитаници одговарају бирајући један од понуђених одговора од 1 – никад, 2 – ретко, 3 – повремено, 4 – често, до 5 – скоро увек. Скорови на подскалама Знање родитеља, Самоизвештавање детета, Распитивање родитеља и Родитељска контрола добијају се сабирањем одговора, с тим да виши скорови на подскалама подразумевају већу заступљеност наведених аспеката родитељског надзора. Генерални скор за скалу родитељског надзора се не наводи.

Коефицијенти поузданости за подскеале Знање родитеља, Самоизвештавање детета и Родитељска контрола према резултатима добијеним у овом истраживању сматрају се добрим или прихватљивим. На пример, вредности коефицијента поузданости Кромбах алфа за подскалу Знање родитеља износе $\alpha=0,84$, за подскалу Родитељска контрола $\alpha=0,83$ и подскалу Самоизвештавање детета $\alpha=0,74$. Међутим, може се рећи да се поузданост подскеале Распитивање родитеља сматра сумњивом ($\alpha=0,67$). Према резултатима других истраживача, утврђене су сличне вредности Кромбах алфе. На пример, унутрашња конзистентност на узорку од 703 шведских четрнаестогодишњака креће се од $\alpha=0,86$ за подскалу Знање родитеља, $\alpha=0,81$ за подскалу Самоизвештавање детета, $\alpha=0,77$ за подскалу Распитивање родитеља и $\alpha=0,82$ за подскалу Родитељска контрола. Двомесечна тест–ретест релијабилност износи $\alpha=0,87$ за подскалу Самоизвештавање детета, $\alpha=0,86$ за подскалу Родитељска контрола, $\alpha=0,83$ за подскалу Знање родитеља и $\alpha=0,82$ за подскалу Распитивање родитеља (Stattin & Kerr, 2000). Поузданост инструмента је потврђивана и у каснијим истраживањима (Kerr, Stattin & Burk, 2010; Borawski, Ievers-Landis, Lovegreen & Trapl, 2003; Keijsers, Frijns, Branje & Meus, 2009).

Подаци су од ученика прикупљени путем анкете. Попуњавање упитника је било анонимно. За попуњавање упитника био је потребан један школски час. Ученицима су претходно дате усмене и писане инструкције за попуњавање упитника.

Статистичка обрада података. За обраду података коришћен је статистички програмски пакет SPSS. Анализе приказане у овом раду

извршене су на мерама нормализованим путем Бломовог алгоритма. Повезаност варијабли родитељског надзора и понашања којим се крше правила испитивана је путем Пирсоновог коефицијента корелације. За испитивање доприноса родитељског надзора у предвиђању понашања којим се крше правила коришћена је линеарна регресиона анализа.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Повезаност родитељског надзора и понашања којим се крше правила

Табела 1: Корелације између стандардизованих скорова понашања којим се крше правила и родитељског надзора

	КП	ЗР	СА	РР	РК
КП					
ЗР	-,515**				
СА	-,471**	,673**			
РР	-,232**	,473**	,529**		
РК	-,234**	,321**	,233**	,300**	

Напомена. * $p < 0,05$ ** $p < 0,01$. *Ознаке.* КП – Понашање којим се крше правила, СА – Самоизвештавање детета, РР – Распитивање родитеља, ЗР – Знање родитеља, РК – Родитељска контрола.

Све варијабле наведених конструктора статистички значајно корелирају са понашањем којим се крше правила, при чему су корелације умерене или ниске јачине. Највећа статистички значајна повезаност, са негативним предзнаком умерене јачине, добија се са подскалама Знање родитеља ($r = -,515$) и Самоизвештавање детета ($r = -,471$), док су са подскалом Распитивање родитеља ($r = -,232$) и Родитељска контрола ($r = -,234$) остварене ниске негативне статистички значајне везе.

Најснажнија статистички значајна повезаност умерене јачине утврђена је између два аспекта родитељског надзора – Знање родитеља и Самоизвештавања детета ($r = ,673$). Умерене позитивне статистички значајне корелације откривене су између подскала Знање родитеља и Распитивање родитеља ($r = ,473$) и између подскала Самоизвештавање детета и Распитивање родитеља ($r = ,529$). Ниске статистички значајне позитивне корелације откривене су између подскала Знање родитеља и Родитељска контрола ($r = ,321$) и између подскала Самоизвештавање детета и Родитељска контрола ($r = ,233$).

*Предикција понашања којим се крше правила
код средњошколаца*

Резултати регресионе анализе у предикцији понашања којим се крше правила, у којој су предикторске варијабле биле родитељски надзор, пол и узраст, дати су у Табели 2. Предикторске варијабле заједно објашњавају 31,4% варијансе понашања којим се крше правила.

Табела 2: Допринос родитељског надзора у објашњењу понашања којим се крше правила

Критеријум	Процент објашњене варијансе			Статистике промене		
	R	R ²	Кориговани R ²	Промена R ²	Промена F	Значајност промене F
Кршење правила	0,561	0,314	0,306	0,314	24,842	0,000

Резултати регресионе анализе појединачних предиктора понашања којим се крше правила дати су у Табели 3.

Табела 3: Предиктори родитељског надзора, узраст и пол који доприносе објашњењу понашања којим се крше правила

Кршење правила	B	СГ (B)	β	T	p
Пол	-0,166	0,078	-0,084	-2,117	0,035
Узраст	0,074	0,044	0,064	1,674	0,095
Знање родитеља	-0,351	0,051	-0,358	-6,870	0,000
Самоизвештавање детета	-0,231	0,054	-0,234	-4,272	0,000
Распитивање родитеља	0,095	0,045	0,096	2,127	0,034
Родитељска контрола	-0,061	0,040	-0,062	-1,504	0,133

Ознаке. B – нестандардизовани регресиони коефицијент; СГ (B) – стандардна грешка; β – стандардизовани регресиони коефицијент.

Што су родитељи мање знали о томе где су им деца, са ким се налазе и на који начин проводе слободно време, то је заступљеније понашање којим се крше правила код адолесцената ($\beta=-0,358$; $p<0,01$). Даље, што су адолесценти мање самоизвештавали о својим кретањима, активностима и пријатељима, то је понашање којим се крше правила било учесталије ($\beta=-0,234$; $p<0,01$). Заинтересованост родитеља за то где, са ким и на који

начин адолесценти проводе своје слободно време и њихово распитивање о томе доприноси објашњењу варијансе понашања којим се крше правила ($\beta=0,096$; $p<0,05$).

Понашање којим се крше правила је предиковано полом, с тим да је вредност бета пондера негативна, што с обзиром на то да су адолесценти у односу на адолесценткиње кодирани нижим скором (јединица), имплицира на предиктивну снагу мушког пола ($\beta=-0,166$; $p<0,05$). Узрост се није показао значајним предиктором понашања којим се крше правила.

ДИСКУСИЈА

У складу са полазним претпоставкама, показало се је да је знање родитеља о томе где, са ким и на који начин адолесценти проводе своје слободно време негативно повезано са понашањем којим се крше правила. Од свих извора знања, најзапаженији допринос у том контексту остварује самоизвештавање адолесцената. Родитељска контрола не предвиђа понашање којим се крше правила. Приметна је контрадикторност у погледу предзнака повезаности распитивања родитеља и понашања којим се крше правила. Наиме, у корелационој анализи она је негативна, а у регресивној позитивна. То се може објаснити статистичким феноменом супресије, што за последицу има ограничење у интерпретацији овог налаза. Наиме, не можемо тачно знати какав је допринос распитивања родитеља при испољавању понашања којим се крше правила. У односу на компоненте родитељског надзора, пол најмање доприноси испољавању понашања којим се крше правила, док се узрост није показао релевантним.

Резултати истраживања потврђују налазе сличних студија у којима је утврђено да су код адолесцената, који су чешће испољавали понашања којима се крше правила, родитељи мање знали о начинима на које су они проводили своје слободно време (Kerr & Stattin, 2000; Kerr, Stattin & Burk, 2010; Soenens, Vansteenkiste, Luyckx, & Goossens 2006; Stattin & Kerr, 2000). Од свих извора знања родитеља о начинима на које адолесценти проводе време ван њихове непосредне контроле, самоизвештавање адолесцената о њиховим кретањима, активностима и пријатељима највише је повезано са понашањем којим се крше правила (Laird & Marrero, 2010; Keijsers *et al.*, 2010; Kerr & Stattin, 2000; Stattin & Kerr, 2000; Tilton-Weaver, Burk, Kerr & Stattin, 2013). Понашања којима се крше правила значајно негативно корелирају са свим аспектима родитељског надзора, укључујући и распитивање родитеља и родитељску контролу. У литератури се могу наћи објашњења која упућују на позитивну и негативну повезаност распитивања родитеља и понашања којима се крше правила. На пример, једно од објашњења негативне везе је да у породицама, у којима су оба родитеља запослена, распитивање родитеља заправо представља главни извор знања родитеља и претпоставку развојно позитивног, просоцијалног исхода (Waizenhofer, Buchanan

& Jackson-Newsom, 2004). У литератури су много чешћа објашњења позитивне везе, попут тога да се распитивање родитеља може јавити и реактивно, након што су већ уочена понашања којима се крше правила (Kerr, Stattin & Burk, 2010; Stattin & Kerr, 2000). Међутим, адолесценти не морају доживљавати да им је поводом родитељске контроле угрожен осећај личне контроле и перципирати је превасходно као непожељну и провоцирајућу у вези са испољавањем понашања којим се крше правила. Наиме, културни и социоекономски контекст је такав да се адолесценти у Србији теже осамостаљују у односу на вршњаке из западних земаља, са којима су поређења резултата претежно и вршена.

Истраживачки налази потврђују резултате о повезаности знања родитеља и самоизвештавања адолесцената о њиховим кретањима, пријатељима и активностима, као и знања родитеља и родитељске контроле (Soenens *et al.*, 2006). Постоје налази о повезаности самоизвештавања и распитивања родитеља (Frijns, Keijsers, Branje & Meeus, 2010; Kerr, Stattin & Burk, 2010; Keijsers *et al.*, 2010; Stattin & Kerr, 2000). Наиме, аутори истичу да самоизвештавање адолесцената о сопственим активностима може бити резултат претходних напора родитеља у виду распитивања о начинима на које су деца провела слободно време, што код њих потенцијално ствара навику саопштавања (Kerr & Stattin, 2000). Већина истраживачких налаза родитељског надзора указује на повезаност између знања родитеља и распитивања родитеља, с тим што су корелације најчешће ниског нивоа, знатно слабије од самоизвештавања, а снажније од родитељске контроле (Keijsers *et al.*, 2010; Kerr & Stattin, 2000; Stattin & Kerr, 2000). Међутим, запажене су разлике у типу информанта: по процени адолесцената, распитивање родитеља није било повезано са знањем родитеља о кретањима, активностима и пријатељима адолесцената, док по процени родитеља јесте (Stattin & Kerr, 2000). То може да указује на то да деца и адолесценти неретко нису ни свесни распитивања родитеља. У лонгитудиналној студији, у којој није пронађена веза између распитивања родитеља и понашања којим се крше правила, распитивање мајки је предвиђало веће самоизвештавање адолесцената, с тим да је оно предвиђало и веће распитивање родитеља (Keijsers *et al.*, 2010). И у другим студијама је потврђено да је знање родитеља о активностима, кретањима и пријатељима адолесцената, као и у овој студији, најслабије повезано са родитељском контролом у односу на остала два извора знања – самоизвештавање детета и распитивање родитеља (Kerr & Stattin, 2000; Stattin & Kerr, 2000). То се може објаснити тиме што у адолесценцији родитељи много мање времена проводе у непосредном контакту са адолесцентима.

Резултати регресионе анализе упућују на то да што су родитељи имали мање знања о начинима на које адолесценти проводе своје време ван њихове контроле, то је понашање којим се крше правила било израженије. Уз то, мање самоизвештавање адолесцената одражава се на

већу заступљеност понашања којим се крше правила. Како је већ напоменуто, податак о предикцији понашања којим се крше правила путем распитивања родитеља треба узети са резервом. Истраживачке студије указују на негативан предиктивни значај знања родитеља за испољавање понашања којим се крше правила и то као знатно утицајнијег од других варијабли из домена односа родитељ–дете (Stevens, Vollebergh, Pels & Стријнен, 2005). Највећа предиктивна снага (негативног предзнака) родитељског надзора за испољавање понашања којим се крше правила откривена је према саопштавању адолесцената, затим родитеља и наставника (Stevens *et al.*, 2005). Знање родитеља сматра се важним предиктором понашања којим се крше правила и у студијама лонгитудиналног дизајна (Branstetter & Furman, 2013; Muñoz, Pakalniskiene & Frick, 2011). У истраживању које је рађено на узорку од 200 америчких адолесцената указано је на то да се знање родитеља сматра значајним негативним предиктором злоупотребе психоактивних супстанци, али само по процени адолесцената (Branstetter & Furman, 2013). Резултати метааналитичке студије – која је базирана на анализи сто шездесет једног објављеног и необјављеног рада о повезаности родитељства и понашања којим се крше правила и који су публиковани од 1950. до 2007. године, показују да су се родитељски надзор, активан (распитивање родитеља и родитељска контрола), пасиван (самоизвештавање адолесцената) и знање родитеља показали као снажни негативни предиктори понашања којим се крше правила (Hoeve *et al.*, 2009). Знање родитеља сматра се значајним негативним предиктором понашања којим се крше правила код адолесцената, независно од пола. Међутим, у предвиђању злоупотребе алкохола знање родитеља се показало релевантним само за популацију мушког пола (Griffin, Botvin, Scheier, Diaz & Miller, 2000). Самоизвештавање детета се, као и у овој студији, у најзначајнијим радовима из области родитељског надзора показало најзначајнијим извором знања и негативним предиктором понашања којим се крше правила у адолесценцији и то независно од процењивача (Kerr, Stattin & Burk, 2010; Keijsers *et al.*, 2010; Kerr & Stattin, 2000; Stattin & Kerr, 2000). На основу анализе 47 истраживачких студија објављених од 2000. до 2010. године самоизвештавање адолесцената о својим кретањима, пријатељима и активностима се показало као негативни предиктор њиховог кршења правила и екстернализованих проблема, са највећом снагом у поређењу са распитивањем родитеља и родитељском контролом, и то независно од односа родитељ–дете (Racz & McMahon, 2011). Међутим, аутори примећују да је тешко интерпретирати налазе који упућују на директан утицај самоизвештавања на развој екстернализованих проблема (Kerr, Stattin & Burk, 2010; Stattin & Kerr, 2000). Наиме, адолесценти који испољавају понашања којим се крше правила, имају много више да сакрију од својих родитеља, те мање саопштавају. Према томе, истраживачки налази указују да понашање којим се крше правила повратно

предвиђа мање саопштавање (Keijsers *et al.*, 2010). Међутим, укључивањем варијабли које представљају конструкт скривања информација аутори су утврдили да самоизвештавање детета, за разлику од скривања информација, није негативно предвиђало понашања којима се крше правила, док су понашања којима се крше правила повратно предвиђала само скривање информација (Frijns *et al.*, 2010).

Резултати истраживања потврђују предиктивни значај мушког пола код адолесцената за испољавање понашања којим се крше правила (van der Ende & Verhulst, 2005; Bongers, Koot, Van der Ende & Verhulst, 2003) и то независно од тога да ли о томе саопштавају адолесценти или њихови родитељи (Verhulst *et al.*, 2003). У литератури се може наћи више објашњења која упућују на допринос мушког пола понашању којим се крше правила. На пример, показало се да је код дечака утврђена већа стабилност у испољавању осетљивости на самокритику што подразумева преокупираност собом, јаче доживљавање осећаја кривице, безнадежности, безвредности и неадекватности и што доводи до испољавања екстернализованих проблема (Leadbeater, Kuperminc, Blatt & Hertzog, 1999). Са друге стране, адолесценткиње су упућеније на интерперсоналне односе који укључују искуства усамљености, беспомоћности, страхом од напуштања, потрагом за блискошћу, што претежно доводи до испољавања интернализованих проблема (Leadbeater *et al.*, 1999). Затим, ове резултате можемо тумачити и у контексту теорије контроле моћи јер у патријархалним породицама супруге наспрам мужева, а ћерке наспрам синова имају мању моћ и слободу, и с тим у вези ређе испољавају понашања којима се крше правила (Hagan, Simpson & Gillis, 1987).

ЗАКЉУЧАК

Уопштено говорећи, резултати истраживања показују да постоји повезаност између родитељског надзора и понашања којим се крше правила. Природа повезаности је у сагласности са истраживачким налазима из Европе и Америке. Наиме, што су родитељи мање знали о томе где им се деца и са ким налазе и како проводе време ван њихове супервизије, то су понашања којима се крше правила била израженија. Иако су се сви извори знања родитеља (самоизвештавање адолесцената, распитивање родитеља и родитељска контрола) показали значајним, најважније је свакако самоизвештавање адолесцената. Према томе, родитељи највише сазнају о томе како адолесценти проводе своје слободно време уколико им они сами кажу. Наизглед парадоксално, родитељи за своје дете највише могу да ураде не радећи на директној контроли адолесцената, односно улажући у квалитет њиховог међусобног односа који ће им омогућити да и када нису физички присутни, имају увид у активности деце. Неретко, родитељи се укључе тек када је дошло до развоја понашања којим се крше правила. Међутим, налази и дизајн студије не омогућавају прове-

ру тумачења о позитивном утицају понашања којим се крше правила на распитивање родитеља. Практичне импликације рада у виду су препорука да би превентивни програми и програми третмана понашања којим се крше правила требало да укључе делове који воде унапређивању поверења и комуникације и других аспеката односа родитељ–дете.

Коришћена литература

- Abad, J., Forns, M. & Gómez, J. (2002). Emotional and behavioral problems as measured by the YSR: Gender and age differences in Spanish adolescents. *European Journal of Psychological Assessment, 18*(2), 149–157.
- Achenbach, T. & Rescorla, L. (2001). *Manual for the ASEBA school-age forms and profiles*. Burlington: University of Vermont, Research Center for Children, Youth & Families.
- Borawski, E., Ievers-Landis, C., Lovegreen, L. & Trapl, E. (2003). Parental monitoring, negotiated unsupervised time, and parental trust: The role of perceived parenting practices in adolescent health risk behaviors. *Journal of Adolescent Health, 33*(2), 60–70.
- Branstetter, S. A. & Furman, W. (2013). Buffering effect of parental monitoring knowledge and parent adolescent relationships on consequences of adolescent substance use. *Journal of Child and Family Studies, 22*(2), 192–198.
- Bongers, I. L., Koot, H. M., Van der Ende, J. & Verhulst, F. C. (2003). The normative development of child and adolescent problem behavior. *Journal of Abnormal Psychology, 112*(2), 179–192.
- Burt, S. A. (2012). How do we optimally conceptualize the heterogeneity within antisocial behavior? An argument for aggressive versus non-aggressive behavioral dimensions. *Clinical Psychology Review, 32*(4), 263–279.
- Dishion, T. & McMahon, R. (1998). Parental monitoring and the prevention of child and adolescent problem behavior: A conceptual and empirical formulation. *Clinical Child and Family Psychology Review, 1*(1), 61–75.
- Frick, P. J., Lahey, B. B., Loeber, R., Tannenbaum, L., Van Horn, Y., Christ, M. A. G. et al. & Hanson, K. (1993). Oppositional defiant disorder and conduct disorder: A meta-analytic review of factor analyses and cross-validation in a clinic sample. *Clinical Psychology Review, 13*(4), 319–340.
- Frick, P. J. (2012). *Conduct disorders and severe antisocial behavior*. New York: Springer Science & Business Media.
- Frijns, T., Keijsers, L., Branje, S. & Meeus, W. (2010). What parents don't know and how it may affect their children: Qualifying the disclosure–adjustment link. *Journal of Adolescence, 33*(2), 261–270.
- Griffin, K. W., Botvin, G. J., Scheier, L. M., Diaz, T. & Miller, N. L. (2000). Parenting practices as predictors of substance use, delinquency, and aggression among urban minority youth: Moderating effects of family structure and gender. *Psychology of Addictive Behaviors, 14*(2), 174–184.
- Hagan, J., Simpson, J. & Gillis, A. R. (1987). Class in the household: A power-control theory of gender and delinquency. *American Journal of Sociology, 92*(4), 788–816.
- Hayes, L., Hudson, A. & Matthews, J. (2003). Parental monitoring: A process model of parent-adolescent interaction. *Behaviour Change, 20*(1), 13–24.
- Hoeve, M., Dubas, J., Eichelsheim, V., Van der Laan, P., Smeenk, W. & Gerris, J. (2009). The relationship between parenting and delinquency: A meta-analysis. *Journal of Abnormal Child Psychology, 37*(6), 749–775.
- Keijsers, L., Frijns, T., Branje, S. & Meus, W. (2009). Developmental links of adolescent disclosure, parental solicitation, and control with delinquency: moderation by parental support. *Developmental Psychology, 45*(5), 1314–1327.

- Keijsers, L., Branje, S., WandersValk, I. & Meeus, W. (2010). Reciprocal effects between parental solicitation, parental control, adolescent disclosure, and adolescent delinquency. *Journal of Research on Adolescence*, 20(1), 88–113.
- Kerr, M., Stattin, H. & Trost, K. (1999). To know you is to trust you: Parents' trust is rooted in child disclosure of information. *Journal of Adolescence*, 22(6), 737–752.
- Kerr, M. & Stattin, H. (2000). What parents know, how they know it, and several forms of adolescent adjustment: Further support for a reinterpretation of monitoring. *Developmental Psychology*, 36(3), 366–380.
- Kerr, M., Stattin, H. & Burk, W. (2010). A reinterpretation of parental monitoring in longitudinal perspective. *Journal of Research on Adolescence*, 20(1), 39–64.
- Kirwil, L. (2009). Parental mediation of children's Internet use in different European countries. *Journal of Children and Media*, 3(4), 394–409.
- Laird, R., Pettit, G., Dodge, K. & Bates, J. (2003). Change in parents' monitoring knowledge: Links with parenting, relationship quality, adolescent beliefs, and antisocial behavior. *Social Development*, 12(3), 401–419.
- Laird, R. & Marrero, M. (2010). Information management and behavior problems: Is concealing misbehavior necessarily a sign of trouble? *Journal of Adolescence*, 33(1), 297–308.
- Leadbeater, B., Kuperminc, G., Blatt, S. & Hertzog, C. (1999). A multivariate model of gender differences in adolescents' internalizing and externalizing problems. *Developmental Psychology*, 35(5), 1268–1282.
- Loeber, R. & Schmalting, B. (1985). Empirical evidence for overt and covert patterns of antisocial conduct problems: A meta-analysis. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 13(2), 337–353.
- Loeber, R. (1990). Development and risk factors of juvenile antisocial behavior and delinquency. *Clinical Psychology Review*, 10(1), 1–41.
- Maughan, B., Pickles, A., Rowe, R., Costello, E. J. & Angold, A. (2000). Developmental trajectories of aggressive and non-aggressive conduct problems. *Journal of Quantitative Criminology*, 16(2), 199–221.
- Muñoz, L. C., Pakalniskiene, V. & Frick, P. J. (2011). Parental monitoring and youth behavior problems: Moderation by callous-unemotional traits over time. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 20(5), 261–269.
- Racz, S. J. & McMahon, R. J. (2011). The relationship between parental knowledge and monitoring and child and adolescent conduct problems: A 10-year update. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 14(4), 377–398.
- Soenens, B., Vansteenkiste, M., Luyckx, K. & Goossens, L. (2006). Parenting and adolescent problem behavior: An integrated model with adolescent self-disclosure and perceived parental knowledge as intervening variables. *Developmental Psychology*, 42(2), 305–318.
- Stattin, H. & Kerr, M. (2000). Parental monitoring: A reinterpretation. *Child Development*, 71(4), 1072–1085.
- Stevens, G. W., Vollebergh, W. A., Pels, T. V. & Crijnen, A. A. (2005). Predicting externalizing problems in Moroccan immigrant adolescents in the Netherlands. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 40(7), 571–579.
- Tilton-Weaver, L. C., Burk, W. J., Kerr, M. & Stattin, H. (2013). Can parental monitoring and peer management reduce the selection or influence of delinquent peers? Testing the question using a dynamic social network approach. *Developmental Psychology*, 49(11), 2057–2070.
- Tremblay, R. E. (2010). Developmental origins of disruptive behaviour problems: The 'original sin' hypothesis, epigenetics and their consequences for prevention. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 51(4), 341–367.
- Van der Ende, J. & Verhulst, F. C. (2005). Informant, gender and age differences in ratings of adolescent problem behaviour. *European child & adolescent psychiatry*, 14(3), 117–126.

- Verhulst, F., Achenbach, T., Van der Ende, J., Erol, N., Lambert, M., Leung, P.,... & Zubrick, S. (2003). Comparisons of problems reported by youths from seven countries. *American Journal of Psychiatry*, 160(8), 1479–1485.
- Waizenhofer, R., Buchanan, C. & Jackson-Newsom, J. (2004). Mother' and fathers' knowledge of adolescents' daily activities: Its sources and its links with adolescent adjustment. *Journal of Family Psychology*, 18(2), 348–360.

Примљено 12.9.2016; прихваћено за штампу 17.2.2017.

PARENTAL MONITORING AND RULE-BREAKING BEHAVIOUR
IN SECONDARY SCHOOL STUDENTS

Marina Kovačević-Lepojević

Faculty for Special Education and Rehabilitation, University of Belgrade, Serbia

Abstract

Parental monitoring is recognised as one of the most important family factors that are associated with rule-breaking behaviour. The objective of this paper is to determine the nature of correlations between parental monitoring and its key components (parents' knowledge, child disclosure, parental solicitation and parental control) and rule-breaking behaviour. Additionally, the prediction of the rule-breaking behaviour by parental monitoring variables, age and gender will be considered. The sample included 507 secondary school students from Belgrade, aged 15 to 18. The data on rule-breaking behaviour were collected through ASEBA YSR/11-18, and on parental monitoring via the Parental monitoring scale. The most important conclusions are the following: the strongest negative correlations are found between parental knowledge and child disclosure with rule-breaking behaviour; child disclosure is the most important source of parental knowledge; the variables of parental monitoring, gender and age explained 31.4% of the variance of rule-breaking behaviour; finally, parental control and age, unlike other variables, did not predict rule-breaking behaviour. Given that parents mostly know how children spend their free time only if the children tell this to them, it is recommended that the prevention programme of rule-breaking behaviour should be oriented towards the improvement of parent-child relationships instead of focusing on parental control and supervision.

Key words: parental monitoring, rule-breaking behaviour, externalising problems, child disclosure, adolescence.

РОДИТЕЉСКИ КОНТРОЉ И ПОВЕДЕНИЕ, НАПРАВЛЕННОЕ НА НАРУШЕНИЕ ПРАВИЛ СРЕДИ УЧАЩИХСЯ СРЕДНИХ УЧИЛИЩ

Марина Ковачевич-Лепоевич

Факултет специального образования и реабилитации,
Университет в Белграде, Сербия

Аннотация

Родительский контроль признается одним из наиболее влиятельных семейных факторов, приводящихся в связь с поведением, направленным на нарушение правил. Целью предлагаемого исследования явилось выявление взаимосвязи между родительским контролем и его ключевыми компонентами (знание родителей, высказывания подростков о своем поведении, расспрашивание родителей о том где, с кем и каким образом подростки проводят свое свободное время и родительский контроль) с поведением, направленным на нарушение правил. Особое внимание было уделено воздействию пола, возраста и компонентов родительского контроля в антиципации поведения, направленного на нарушение правил. Корпус состоял из 507 учащихся белградских средних школ в возрасте от 15 до 18 лет. Данные о видах поведения, нарушающими правила, были собраны путем ASEBA YSR/11-18, а о родительском контроле путем *Parental monitoring scale*. Важнейшие выводы исследования таковы: наиболее сильные отрицательные связи с поведением, направленным на нарушение правил, показывают знание родителей и высказывания подростков о своем поведении; важнейшим источником знания родителей являются высказывания подростков о своем поведении; предикторские переменные родительского контроля, пола и возраста объясняют 31,4% варианты поведения, которым нарушаются правила, родительский контроль и возраст, в отличие от остальных переменных, не явились статистически значимыми предикторами поведения, нарушающего правила. Качество родительского контроля в основном базируется на высказываниях подростков как главного источника знания родителей, что указывает на важность взаимоотношений родителей и детей. В связи с вышесказанным, программы профилактики поведения, нарушающего правила, следует ориентировать на улучшение отношений родитель–ребенок, вместо на стратегии контроля и супервизии.

Ключевые слова: родительский контроль, виды поведения, нарушающие правила, экстернализованные проблемы, высказывания о своем поведении, подростковый возраст.